

JELENA MAKAROVA

MERAB MAMARDASVILINEK

DZSESSZIMPROVIZÁCIÓ EGY TÖRÖTT ÖSSZECSUKHATÓ ÁGY TÉMÁJÁRA

„*M e g i s m e r é s. A találkozások véletlenének filozófiája. Ugyanez vonatkozik a könyvekre is. Minden percben, minden pillanatban történhet az emberrel v a l a m i, ami, lehet, feltárhatja előtte a lét értelmét; v a l a m i, ami választ ad a lét legkínzóbb kérdéseire. Egybe kell esniük a találkozások pillanatainak a belső ritmusokkal...*”
Szergej Zenkin cikkéből Merab Mamardasviliről.

Egymásba tolt ágyak nikkelvázai, Bauhaus steril üressége, tükrös gömböcskék a kis gyerekágyak magas támláin – ennyire lényeges a létezés? A szerkezet csillogó, hideg váza és a tükröző gömböcskék – rájuk lehelsz, bepárásodnak, és nem tükröznek. Törött össze-csukható ágy a Holt-tenger kihalt partján.

Sós szárított hal.

Mozdulatlan a hegysor tükörképe a hályogos-fehér, sűrű vízen.

A köveket a vízben éppolyan értelmetlen megszámlálni, mint a csillagokat. De ezek nyilván többen vannak.

Merab Mamardasvili filozófus *A szabadság szabadságot szül* című cikke Moszkvából, a *Független Újság*-ban.

Üdvözlés neked, holt Merab, a Holt-tenger partjáról. Üdvözlés, nagy fejű, kopaszra borotvált filozófus – fejed tárt volt a feltárások számára, az én lelkem pedig – a megismerések előtt.

Rögtön rád ismertem, és még nem későn. Nézd, leáldoz a Nap a kumrani barlangokon túl.

Emlékszel a Maestro műtermére a Szretnyenszkij bulváron? Tizenhat-, tizenhét-, tizennyolc-, tizenkilenc-, húszéves voltam, a Maestro metszeteiről viaszomborműveket készítettem. Te hol egyedül rontottál be a műterembe, hol Karjakinnal, máskor Zinovjevvel, Siffersszel, vagy együtt toppantunk be, és Lena Jelaginával kávéfőztünk nektek. Lena otthonos volt a beszélgetéseitekben, engem még kicsinek és butának tartottak. Én azt hittem, hogy a műteremben a legfontosabb: úgy mintázni, hogy a kétdimenziós teret háromdimenziósra alakítsuk. Mindnyájan, te is, az először kopaszra borotvált fejjel, elvontuk a Maestrót a munkájától. Most már világos, hogy mintázás közben elmulasztottam a legfontosabbat: a te szabad improvizációdat a dolgok lényegének témájára. A Maestro imádozt téged, és Merabuskáznak becézett.

A Szretnyenszkij bulvár, megroskadt házaival és félig romba dőlő családi házaival, utolsó napjait élte. A „Gyöngyvirág” kávéházban ínséges népség telepedett meg, mellette pedig, a családi házban, a Turgenyev olvasóteremben, egy öreg könyvtáros, Abram Davidovics Ierusalimszkij fűzte az újságok friss számait a régiékhez. Tudta, hogy hazugságot hazugságra fűz, de így követelte meg a könyvtár-ügy etikája. A sötét homok, amellyel akkoriban még beszórtuk az utcákat, a cipőtalpához tapadt, s amikor olvadt, a csizmák körül sáros tócsa terjengett. A műteremben nem váltottunk lábbelit – minek? A gipszes zsákok körül fehér por terjengett, agyagnyomok a padlón, mindenütt viasz a bricetten...

A Maestro metszetekkel, albumokkal, könyvekkel és kéziratokkal zsúfolt szobájában telepedett le az elit – a hitehagyottak gyülekezete, akik ma szétszóródtak a világban. Különben mindezt megrajzolta Zinovjev az *Ásító magasságok*-ban. Megragadta a beszédek ciklusos dinamikáját, a gondolat kristályainak szétszóródását az abszurdum atmoszférájába. Gyorsan rajzolt, spirált spirál után kanyarított – és felérve a magasságokig, megtalálta ott az ásító ürességet.

A bulvárt aztán felforgatták a bulldózerek, a Turgenyev olvasóterem összeomlott, mint a kártyavár. Az öreg könyvtáros meghalt. A Maestro közelebb költözött a Béke sugárút metróállomáshoz. Az utolsó, amit emlékszem, mintáztam – a Moszkvai Művész Színház új épületéhez – álarcok voltak. Amikor a relief már készen volt, a fennhatóság úgy határozott, hogy leállítja a munkámat – valami egyszerűbbet készített.

A Maestro elutazott. Én férjhez mentem, és gyerekeket szültem – vannak általános struktúrák, azokba kell behelyeznünk magunkat –, vonszoltam a hóbuckákon a babakocsiakat, izzadva, mint a ló, az erőlködéstől és a mellemben felgyülemlő tejtől.

Sokan elmentek akkoriban. A megmaradtak átcsoportosultak. Azok, akik nyíltan szembeszegültek a rendszerrel, légerekbe kerültek. Akik elmentek, leveleket írtak az ittmaradottaknak, fennhangon olvastuk a leveleiket.

Néha a hangfogón át ismerős hangok szűrődtek hozzánk. Külföldiek elhozták nekünk barátaink könyveit, amelyeket addig csak kéziratból ismertünk. Megbírál-

tuk, amit írónk már ott írtak – idegenben írni: csak a lángelmék tudják megőrizni a fájdalom eleven nyelvét.

Meghalt Szidur, így hallottunk róla, tudtuk meg, hogy volt. Emlékszem, jártam nála félig fűtött műtermében, nekem ajándékozta egy rajzát – Szolzsenyicin arcképét, és mindenki más-másképpen vélekedett róla, hogy az arckép minden időben a szobánk falán függött.

Szidur – akkor semmit sem értettem belőle, ahogy Mirab Mamardasviliből sem. Akkoriban, amikor a Maestro a maga fékezhetetlen energiájával kifordította egész lényét, Szidur plasztikus, stilizált formákkal dolgozott, nekem hiányzott belőlük a Maestro zsigerekből jövő energiája.

Akkoriban minden „vagy-vagy” volt, semmi közbülső. Az ifjúság elfogultsága, apelláta nélkülsége: „Szereti Catullust? Ha nem szereti, akkor hordja el magát!”

Vagy – a deformált tér bős energiája, vagy – az antik szobrok klasszikus, felületével összefogott, zárt energiája, amely talán csak a vízcsepp felületi feszüléséhez hasonlítható. Úgy tetszik, csak végig kell húzni egy kést Artemisz lábán, s a szobor kettéválik, a márványba préselt forma meghasad, és feltáruznak a véres izmok és inkötegek. A kifordított, deformált tér és az antik szobrok hazug nyugalma között feneketlen mélység ásít. Ebben élt és halt meg Szidur, a szobrász. Ebben élt és halt meg Mamardasvili.

Merab nem fért bele a történelmi időbe, és azt ígérte, hogy még egyszer megszületik. Ezt halála előtt néhány órával ígérte meg barátainak – és íme, egy év sem telt belé, itt ülünk Merabbal a törött összecsukható ágyon – itt van elég hely.

„Gondoljuk el – filozofál Merab –, az embert rá lehet venni, hogy csináljon valamit, de arra nem, hogy a k a r j o n valamit csinálni. Rávenni vagy kényszeríteni, hogy a k a r j o n. Lehet-e például a k a r n i szeretni, és ezért szeretni? Vagy a k a r n i meglátni valami újat? Ugyanez vonatkozik a gondolatra is – az csak t ö r t é n h e t. Ha van gondolat, annak következményei vannak. Nem lehet imitálni. A gondolatot, akárcsak az akaratot, nem lehet sugallni. Az ilyenfajta jelenséget nevezik szabadságnak.”

Elsötétül a tenger. A hegynyúlványoknál sötétlila, a part közelében rózsaszínű. Fehéren tündököl a hold, körülötte megsűrűsödik a kékség. De még el lehet olvasni:

„Élt az oroszok földjén Jób, Vagyim Szidur volt a neve.

Jób, oroszul IOV – Invalid Otyecsesztvennoj Vojni, ami azt jelenti: A Honvédő Háború Rokkantja.

Szidur – óhéberül – imakönyv.

Szidurról Mark Haritonov, a barátom ír. Éppen vele, Kauguriban, a Rigai öböl partján, a nyárra kibérelt házból hallottuk meg ellenséges hangoktól, hogy Szidur meghalt. Nyár volt, illatoztak a rózsák a kertben, négy gyerek rajzolt az asztalon valami szépet, semmihez sem hasonlítót – ilyen témát adtunk nekik Markkal.

Mark közeli barátja volt Szidurnak. Kék szeme megmerevedett. A tengerhez vonszoltam, járni egyet. Járn

– ez volt a legkedvesebb időtöltésünk. Tíz kilométert a tengerparton, gyors léptekkel – séta közben egyforma szenvedéllyel beszélünk Musil prózájáról és az áfonyaszédésről. Nem voltunk tagjai az Írószövetségnek, a dubulti alkotóház pedig tíz kilométerre volt, és ott írók laktak, kávé ittak és forró zuhany alatt mosdottak. Nálunk a tetőn csak a kék kézmosó alatt lehetett mosakodni. Néha Markkal írószövetségi tagoknak tettük magunkat, magabiztosan beléptünk az alkotóházba – fő, hogy ne nézzünk az ügyeletes örökdő nőre –, és bekerültünk a kávéivók világába, a szép nők és férfiak lakába. Ha akadt köztük ismerős, megkértem (Mark képtelen kérni), hogy hozza el nekünk a zuhanyozó kulcsát. Markkal egymás után mentünk be a zuhanyozóba. Végezetül tisztán, rózsás arccal kávé ittunk konyakkal – mint kényelemben gondolkodó igazi szovjet írók.

Ezen a napon a másik irányba mentünk Markkal a parton, nem az Alkotóház felé. Mark megfontoltan beszélt Szidurról, mint a homokkal, a parti fűzfákkal, az égen lebegő sirályokkal egyenlő jelenségről – és a természet egyetértett velünk, a fűzfák lehajtották a fejüket, a homok választ csikorgott, megerősítették a sirályok is: így-így-így...

Sóverte, halformájú összecsukható ágy... alumíniumváz és armatúra, tükrös gömböcskék, gerendák a semmiben... a víz színét veszti, a hold ragyog, kiülnek az első csillagok – már nehéz érteni Mark szavait Szidurról, az Örökkévalóság Tüszáról, Merab parányi betűi a *Független Újságban* szürke csíkokká folynak össze, s a Holt-tenger súlyos vizén szürkésfehér pászták húzódnak.

Szétkószáltunk, szerteszóródtunk a világban. Negyven-, ötven-, hatvanévesek vagyunk – azt mondják, a civilizált országokban ilyen korban kezdenek csak élni. Mi pedig összegezzünk, azon gondolkozunk, mit mondjunk utoljára ennek a világnak, amely nem értett meg, és nem hallgatott meg bennünket időben. Nem i s m e r t m e g bennünket, nem készült fel a találkozásra, ahogy Merab feltételezte. A világ bezáródott, mi pedig csőrünkkel kopogtattuk vaspáncélját. Nem vetünk fel sem szociális, sem pénzmegrendeléseket. Mert valahol ott ült Szidur a pince-műtermében, és jegyezgette magának a naplójába: „...bármilyen megrendelés... végzetes a képzőművésznek és az írónak. Csak magadnak alkoss, akkor sikerül másokhoz is szólnod.”

Egészen besötétedett. Valamilyen alak közeledett felém.

– Lama at levada ve acuva? Ma kara?

(Miért vagy egyedül és miért vagy szomorú? Mi történt?)

– Kaha. Lefamim crihim lihijot ocuvim ve levadim.

(Semmi. Néha magányosnak és szomorúnak kell lennünk.)

– Bezmet, akol beszejder?

(Mondd meg az igazat, minden rendben van?)

– Bezmet.

Mit felelhetek a gondos izraelinek?

Hogy a JÓB – IOV – annak a rövidítése: A Honvédő Háború Rokkantja?

Hogy nem vagyok egyedül, hogy velem van a kopasz homlokú filozófus, Merab Mamardasvili, nem jutott már el repülőn drága Tbiliszi-jébe, a repülőgépre várakozás közben halt meg, és most, íme, másodszor is megjelent, egyenesen ideszállt a kumrani barlangokhoz, a Holt-tenger partjára. Idehívta Jóbót az ő *Az erőszak áldozatainak emlékművével és Treblinká-jával*. Halott-e ez a gyűrött, szabad izraeli Treblinkáról?

„Én szabad ember vagyok már azért is, mert nem töreksem külföldre” – mondta Szidur Haritonovnak. Mark szabad maradt ott, ahol szabad is volt, a Bazsov utcában, a Népgazdasági Kiállítás közelében.

Most helyénvaló megjegyezni, de még nincs ideje levonni a következtetést próbálkozásaink hazug voltáról, hogy más kultúra körülményei között folytassuk az életünket. Világos, hogy mi, elfáradva ettől az ötlettől, kiterjesztettük szárnyainkat és elszálltunk hetedhét határra a jobb életért. A mítoszbeli őshaza grimaszt vág felénk. Nekünk, akiket nem vásároltak meg ott, itt kell megtanulnunk eladni magunkat.

A Holt-tenger hallgat. Az összecukható ágyakat beleppte a só. Nyikorog és krárog alattam.

Lábam alatt mozognak a kövek.

Az autóbusz száguld a sötétben a hegyi úton. Jeruzsálem felé. Édeni kertek a sziklák között, pálmák a naranclsigetek tömény illatával.

Jeruzsálemben esik az eső.

Az autóbusz most, gyakori megállók után, elvisz a Betlehembe vezető útig. Nemsokára karácsony. Betlehemi csillag a katolikus székesegyházak jászlai felett. Mária, József, bárányok, az emberi-isteni kisded a jászolban, a napkeleti bölcsek, Erzsébet... A népi, naiv judaizmus, amelyből az egyszerű embernek meg kell értenie, ki Ő és miért sajnálja. Meg kell értenie, hogy szenvedései megváltást nyerne. És ehhez az egyszerű embernek egyszerű példa kell.

A Tórában nincs romantika. Ami van – az van. Ez a lényeg lényege. A lényeg pedig értelmezést követel, és megszüli a talmudistákat. A romanticizmusból átrepültünk a lényeg világába, ahol nincs előírányozva sem a reinkarnáció, sem a tisztítóűz. Mindent itt kel kezdeni – és végezni. Ha pedig elkezdtek – nem itt kezdtük-e?!

Én nem sietek. Mintha már megtörtént volna minden találkozás. Ha a mi vadmacskánk megkarmol engem, a kővé vált szobrot – a bőröm meghasad, s a repedés végigfut egész testemen, és szétmállok, csontok és hús keveréke leszek. Senki sem tud összeszedni, és visszagyömszölni a bőrömbe.

Óriási, okkerszínű köveket világítanak meg a fény-szórók. Innen, a szakadék széléről látni lehet Betlehemet. A szakadékot hegygerinc vágja át, csigolyáin alacsony olajfák göndör fürtjei, távolabb – fekete mélység, ásító szakadék, fölötte Betlehem fényei futkosnak, elektromos kisülésektől vibrál a levegő, reszketnek a fények, kék-fekete ragyogást árasztva maguk körül. Bele-nézve a sötétségbe, ki lehet venni az országutat, tülelő fákkal és ívlámpákkal szegélyezve. A fény-szórók távoli fénye egy pillanatra megvilágítja a templomokat és házakat, ezek alatt a pillanattöredékek alatt lehetetlen szemügyre venni őket, csak rájuk ismerni lehet. Nappal, derős időben látszanak, de én éjjel szeretek idejőnni, csillagfényben, hogy elakadjon a lélegzetem a *Zsivágo doktor* verseitől, karácsony tündöklő csillagától a Krakói Székesegyház édes jászlai fölött. Mindez innen jött, éppen innen, ahol most állok – úgyhogy ezt a helyet semmiképpen sem lehet „külföld”-nek nevezni.

Kül-föld, városon kívül ... – kívül helyezkedik el, kívül, túl a határokon. Itt pedig, ahol most állok és ahol a sóverte összecukható ágyon hevertem – itt van az Örök Határ. Itt ismerem meg Merabot, összegöngyölt tekercsként a kezemben, Merabot, akinek szavai a szabadságról és improvizációi egymásra csavarodtak, halom Markot, amint az elemi erők támaszáról beszél a gondolatok megformálásához – a józan, egyezettett, kérlelhetetlen gondolatokéhoz.

Tenyerem csupa sókristály. A só beleszivárgott bőröm apró sebeibe, és viszket.

Az összecukható ágy csupa sólerakódás, ott áll a Holt-tenger partján, könyv alakúvá hajtogattam össze, szakadozott borítólapiját lassan belepji szavaink fehér kristálya, „Sidur” néven valamennyiünk emlékművévé válik. A só – nem hó, nem olvad el.

RAB ZSUZSA FORDÍTÁSA

A LISSZABONI NAGY ZSINAGÓGA ALAPKÖVE (ÉPULT 1307-BEN.)